

Іванцова А. В.

к.ю.н., доцент

доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності,

Національний юридичний

університет імені Ярослава Мудрого

<https://orcid.org/0000-0001-7339-3982>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

JEL Classification: K 19.

SECTION "LAW": Право

Анотація. Стаття присвячена особливостям виконання судових рішень в адміністративних та господарських судах. Судовий захист прав і свобод людини та громадянина є видом державного захисту. Тобто держава бере на себе обов'язок захисту або поновлення наших прав відповідно до ст. 55 Конституції. Право на судовий захист передбачає й конкретні гарантії, які закріплені на законодавчому рівні, ефективного поновлення в правах, якщо ті були порушені, шляхом здійснення правосуддя. Одним із дієвих засобів впливу на стан виконання судових рішень вважають судовий контроль, який в Україні здійснюють у порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Законом України "Про виконавче провадження". Норми, що передбачають вирішення спорів, зокрема, про поновлення порушеного права, не повинні суперечити принципу рівності всіх перед законом і судом та у зв'язку із цим обмежувати право на судовий захист. Забезпечення виконання судового рішення є обов'язком держави, яка повинна забезпечувати ефективні системи виконання судових рішень, а також функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалено обов'язкове судове рішення. Необхідно зазначити, що зміни до Конституції щодо правосуддя 2016 року, а саме доповнення Основного Закону ст. 129-1, зумовили появу нових підходів до механізму реалізації принципу обов'язковості виконання судового рішення. Згідно із цією статтею судові рішення є обов'язковим до виконання, а контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Отже, фактично судовий контроль стає ще однією формою реалізації судової влади, крім здійснення функції правосуддя. Зазначене положення Конституції відображено в ч. 3 ст. 13 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", відповідно до якої контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом. Водночас установлений Конституцією принцип судового контролю не дістав на практиці належного розвитку через брак чітко прописаних законодавцем процесуальних механізмів здійснення такого контролю. Особливо це стосується сфери господарського судочинства.

Ключові слова: господарський процес, адміністративний процес, виконавче провадження, ефективне виконання судових рішень, судовий контроль.

Annotation. Legal remedy of human and civil rights and freedoms is the form of public protection. That is, the state undertakes the defence or reform of our rights in accordance with Art. 55 of the Constitution. The right to judicial protection also provides for specific

guarantees recognized by law, effective restoration of rights, if any have been violated, through the administration of justice. Judicial control is considered to be one of the most effective means of influencing the running state of execution of court rulings; in Ukraine, it is carried out in accordance with the procedure established by the Civil Procedure Code of Ukraine, the Economic Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, and the Law of Ukraine "On Enforcement Proceedings". The norms providing for the adjudication of disputes, particularly on the restoration of the violated right, should not contradict the principle of equality of all in the eyes of the law and on the stand and, in respect thereof, limit the right to judicial protection. Execution of the court rulings is the responsibility of the state, which should ensure effective systems for the execution of court rulings and the functioning of the given systems in such a way that everyone has a binding judgment has access to them. It must be noted that the amendments to the Constitution on the justice of 2016, namely the supplement of the Basic Law of Art. 129-1 led to the emergence of new approaches to the mechanism of implementation of the principle of binding execution of a court ruling. According to the given article, the court ruling is binding, and the court exercises control over the execution of the court ruling. Therefore, judicial control is actually becoming another form of the exercise of judicial power, aside from exercising the function of justice. The provision of the Constitution in question is reflected in Part 3 of Art. 13 of the Law of Ukraine, "On the Judicial System and the Status of Judges", whereby control over the execution of a court ruling is exercised by the court within the powers granted to it by law. At the same time, the principle of judicial control established by the Constitution has not been properly developed in practice due to the lack of procedural mechanisms for exercising such control clearly spelt out by the legislator. This is especially true of the sphere of economic, judicial proceedings.

Keywords: administrative process, economic process, enforcement proceedings, effective execution of court decisions, judicial control.

Вступ

У цій статті необхідним є дослідження тенденцій реалізації судової реформи у сфері виконання судових рішень і визначення перспективи вдосконалення українського законодавства у цій сфері з урахуванням практики його реалізації та теоретичних засад. Проблема виконання рішень є актуальною не тільки в господарському та адміністративному процесах, а й в цивільному та кримінальному. Аспектам виконання рішень в зазначених процесах приділяли увагу такі вчені як: В.В. Афанасьєв, І.А. Балюк, В.В. Баранкова, Є.В. Васьковський, О.В. Візняк, В.В. Комаров, Л.В. Мелех, О.А. Святогор, Д.М. Сібільов, О.І. Попов, М.І. Тітов, С.С. Чабан, О.О. Чумак, С.В. Юшков тощо.

Мета статті – визначення судового контролю одним із дієвих засобів впливу на виконання судових рішень. Вбачаються позитивні зрушення в цій сфері, що відображено в Господарському процесуальному кодексі та Адміністративному процесуальному кодексі.

Результати

Ефективність судової системи характеризується не лише оперативністю й законністю вирішення правових конфліктів, а й ступенем виконання винесених судами рішень. Судові органи виконують не тільки вирішення спору як такого, а і є гарантами поновлення законних прав та інтересів осіб, що звернулися до суду. Повною мірою поновити порушені права можливо не лише за рахунок винесення рішення, а за рахунок належного й реального виконання винесеного рішення. Отже, особливий інтерес викликає процедура контролю судами за винесеними рішеннями.

Основний Закон нашої держави чітко встановлює, що судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України, і навіть вказує, що суди не тільки здійснюють правосуддя, а й

контролюють виконання судових рішень. Однак на практиці зазначений у Конституції судовий контроль так і не став механізмом, що гарантує повне та своєчасне виконання судових рішень.

Так, стаття 129-1 Конституції України встановлює, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [1].

Загалом питання судового контролю за виконанням судових рішень урегульовано на достатньому рівні. За останні роки законодавство стосовно судового контролю зазнало суттєвих змін і наповнилося новим змістом. Але й дотепер в країні залишаються істотні недоліки, які заважають ефективному виконанню судових рішень. Унаслідок цього стан виконання судових рішень є й досі незадовільним, незалежно від спроб удосконалити судово-виконавчу систему.

Відповідно до офіційної статистики звернень громадян до Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), основну кількість звернень становлять скарги на відсутність реального виконання рішень українських судів. Таким чином, тривалі судові процеси й здобуте великими зусиллями рішення ще зовсім не є гарантією ефективного судового захисту. Фактично наші громадяни позбавлені такої стадії судового захисту, яка передбачає поновлення порушених прав особи. Звісно, така ситуація негативно впливає як на авторитет судової влади, так і на авторитет держави в цілому.

Як зазначає суддя Львівського окружного адміністративного суду Олександр Сасевич, в Україні ситуація з приведенням до виконання судових рішень є незадовільною. Починаючи, з 2017 року, як свідчить статистична інформація Міністерства юстиції України, в Україні виконано лише 15-18% судових рішень, це показник значно нижчий від аналогічних показників держав - членів Європейського Союзу (60-80%). І хоча у 2018 році показники поліпшилися, приведення до виконання судових рішень і їх виконання є слабкою ланкою правової системи України. Наша держава стабільно входить до числа лідерів за кількістю звернень її громадян до ЄСПЛ. За даними Міністерства юстиції України, лівова частка таких звернень стосується систематичного невиконання судових рішень. Так, за 2016 рік ЄСПЛ отримав 18 150 заяв від українців, 65% яких стосувались невиконання рішень національних судів [2]. Як результат, ЄСПЛ ухвалив вже 2 пілотні рішення щодо неналежного виконання судових рішень в Україні: Іванов проти України (2009 р.) [3] та Бурмич проти України (2017 р.) [4].

Але, згідно з офіційними даними Міністерства юстиції України за 2020 рік показники успішності виконання рішень судів та інших органів зросли порівняно з попереднім періодом і ця тенденція триває й у 2021 році. Із загальної кількості виконавчих проваджень (5 158 141), які перебували на примусовому виконанні у 2020 році завершено, тобто відпрацьовано та закрито відповідно до закону:

- *органами Державної виконавчої служби України (далі - ДВС України):* 2765217 виконавчих проваджень (57% від проваджень, що перебували на виконанні), з яких 1492617 виконавчих проваджень фактично виконано, що становить 53% від завершених (31% від проваджень, що перебували на виконанні);
- *приватними виконавцями:* 52 431 виконавчих проваджень (17% від проваджень, що перебували на виконанні), з яких 24 083 виконавчих проваджень фактично виконано, що становить 45% від завершених (8% від проваджень, що перебували на виконанні) [5].

Враховуючи те, що ЄСПЛ зобов'язав нашу державу запровадити ефективний засіб юридичного захисту, який би забезпечив надійний захист від невиконання або затримки у виконанні рішення національним судом, за виконання якого вона несе відповідальність відповідно до принципів, встановлених практикою Європейського суду. Таким чином, спробою вирішення існуючої проблеми невиконання судових рішень в Україні - стало нормативне закріплення судового контролю за виконанням рішення суду в адміністративних справах, який є своєрідною гарантією виконання рішення, яку надає судова влада.

Взагалі, слід зазначити, що ж є судовим контролем в цій сфері. Як зазначає К. М. Ржепецька, *судовий контроль* є спеціальним видом провадження в адміністративному судочинстві, відмінним від позовного. Головна мета судового контролю за виконанням рішень в адміністративних справах полягає, насамперед, у реалізації основних завдань адміністративного судочинства при здійсненні адміністративними судами правосуддя, оскільки воно не обмежується винесенням судового рішення, а також передбачає його виконання. Кожний судовий процес повинен завершуватися реалізацією судового рішення у спірних правовідносинах між його сторонами. Тому після вирішення публічно-правового спору і набрання судовим рішенням законної сили суд продовжує відігравати активну роль у реалізації сторонами прав та законних інтересів, з приводу захисту яких він ухвалив судові рішення. Від здійснення судом належного контролю за виконанням судового рішення прямо залежить і ефективність правосуддя [6].

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) передбачає три процесуальні форми контролю за виконанням судового рішення (ст. 382 КАС) [7].

По-перше, суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судові рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення.

По-друге, суд може накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від 20 до 40 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

По-третє, суд здійснює розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність органу державної виконавчої служби, приватного виконавця в порядку, визначеному ст. 287 КАС України.

Так, щодо першої форми судового контролю можна навести такий приклад. 22.01.2020 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в межах справи № 440/207/19 досліджував питання щодо особливостей звернення із заявою в порядку контролю за виконанням судового рішення [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 382 КАС України суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судові рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення.

За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Половину суми штрафу стягують на користь позивача, іншу половину – до Державного бюджету України.

Окремо варто вказати, що встановити судовий контроль за виконанням рішення суб'єктом владних повноважень – відповідачем у справі суд може, а отже його наділено правом, а не закріплено обов'язком під час ухвалення рішення у справі.

При цьому зазначені процесуальні дії є диспозитивним правом суду, яке може бути використано залежно від наявності об'єктивних обставин, які підтверджуються належними й допустимими доказами.

Стосовно застосування судового контролю шляхом накладення штрафу на керівника за результатом розгляду звіту про виконання судового рішення або в разі неподання такого звіту суди здебільшого задовольняють такі клопотання. Прикладами є ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 05.09.2018 р., ухвала Київського окружного адміністративного суду від 04.04.2019 р. у справі № 810/177/18, ухвала Кіровоградського окружного адміністративного суду від 06.09.2018 р. у справі № 811/1135/18 [9].

Посилення судового контролю за виконанням судових рішень і наділення суду із цією метою правом накладати штрафні санкції визнається заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист. Специфіка застосування штрафної санкції полягає в тому, що її накладають на керівника суб'єкта владних повноважень, який не забезпечив виконання судового

рішення та який є відповідальним за діяльність державного органу, який він очолює. Можливість накладення штрафу застосовується не самостійно, а за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту. Накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях суб'єкта владних повноважень, що свідчать про ухилення останнього від виконання рішення суду.

Третьою формою судового контролю в адміністративному процесі є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність органу державної виконавчої служби або приватного виконавця в порядку, визначеному ст. 287 КАС України [7]. Норма права, що передбачена цією статтею, надає право учасникам виконавчого провадження (крім державного та приватного виконавця) звернутися до суду з позовною заявою, якщо вони вважають, що рішенням, дією чи бездіяльністю державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця порушено їхні права, свободи чи інтереси, а також якщо законом не встановлено інший порядок судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності таких осіб.

За приписами ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах, зокрема, спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження [7].

Рішення, дії чи бездіяльність виконавця й посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), у тому числі постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження і штрафів, сторони, інші учасники та особи можуть оскаржити до відповідного адміністративного суду в порядку, передбаченому законом.

Щодо господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), то він також регламентує порядок здійснення судового контролю за виконанням судових рішень [10]. Зокрема, встановлено строки й підстави поновлення строку на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця під час виконання судового рішення.

Крім того, наявне положення про те, що, якщо особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, була звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), суд залучає до участі у справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права заявника.

Також важливим і дієвим є положення, яким встановлено обов'язок для відповідного органу державної виконавчої служби або приватного виконавця повідомити суд і заявника про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, не пізніше ніж у 10-денний строк з дня її одержання.

Виконання судових рішень, зокрема, у господарських справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду. Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що виконавче провадження не може бути відокремлене від судового провадження.

Статтею 293 ГПК України передбачено, що суд відмовляє у відкритті касаційного провадження з перегляду ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), про розгляд скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця, якщо рішення касаційного суду за наслідками розгляду такої скарги не має значення для формування єдиної правозастосовної практики [10].

Так, судова колегія визначає, чи матиме рішення за наслідками розгляду такої скарги значення для формування єдиної правозастосовної практики, чи ні.

Тому досить важливим є зазначення в касаційній скарзі обґрунтування таких доводів: 1) яка правозастосовна практика Верховного Суду склалася із цього питання застосування норм права (номери справ і приклади застосування норми права); 2) наскільки вона є єдиною (зазначення різного застосування або відсутності практики); 3) яке значення для судової практики матиме рішення в цій справі.

Саме наявність мотивованого обґрунтування цієї підстави суттєво впливає на відкриття касаційного провадження.

На сьогодні є вже значна кількість ухвал про відмову судовими колегіями Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у відкритті касаційного провадження на підставі ч. 2 ст. 293 ГПК України у зв'язку з тим, що рішення Верховного Суду за наслідками розгляду такої скарги не матиме значення для формування єдиної правозастосовної практики [10].

Отже, касаційна скарга на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця має суттєві особливості написання й обґрунтування необхідності відкриття касаційного провадження.

Висновки

Підсумовуючи, варто зазначити, що чинне процесуальне законодавство має достатньо продуманий механізм для здійснення судового контролю за виконанням рішень. Адже без реального виконання судових рішень неможливе існування ані правової держави, ані правового суспільства. Виконання рішень є однією із засад судочинства, а тому актуальним і досить перспективним є вдосконалення законодавства у напрямку забезпечення ефективного судового захисту учасників відносин, що залежить від повного, точного і своєчасного виконання рішень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Судовий контроль як механізм підвищення ефективності судових рішень //Олександр Сасевич, к.ю.н., суддя Львівського окружного адміністративного суду [Електронний ресурс] URL.:<https://sud.ua/ru/news/blog/144287-sudoviy-kontrol-yak-mekhanizm-pidvischennya-efektivnosti-sudovikh-rishen>
3. Іванов проти України (2009 р.) URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text
4. Бурмич проти України (2017 р.) URL.: <https://minjust.gov.ua/m/4600>
5. Офіційні дані Міністерства юстиції України за 2020 рік URL.: <https://justlicitors.com.ua/statystyka-uspishnosti-vykonannya-sudovykh-rishen/>
6. Ржепецька К.М. Судовий контроль як адміністративно-правовий засіб захисту прав і свобод людини / К.М. Ржепецька // Форум права. - 2009. - №2. - С. 364-368
7. Кодекс адміністративного судочинства України URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
8. Постанова від 22.01.2020 № 440/207/19 Верховний Суд. Касаційний адміністративний суд URL.: https://verdictum.ligazakon.net/document/87080109?_ga=2.245707394.763534516.1608203372-2102391081.1583855090
9. Ухвала від 04.04.2019 № 810/177/18 Київський окружний адміністративний суд URL.: https://verdictum.ligazakon.net/document/80977108?_ga=2.41227044.763534516.1608203372-2102391081.1583855090
10. Господарський процесуальний кодекс України URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>